سومین همایش ملی
مطالعات و تحقیقات
The 3rd National Conference on Humanities and Islamic Studies
علوم انسانی و اسلامی
۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۷
May 21, 2018

این مقاله طبق مجوز شماره ۹۳/۱۷/۸۰۵ مرکز منطقه ای اطلاع رسانی علوم و فناوری RICeST زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در آن مرکز نمایه و منتشر شده است.

مشروعیت حسبه از منظر شیعه

ذولفقار حق پرست[1]، دکتر جواد پنجه پور[2]

[1]دانشجوی دکتری ،گروه فقه و مبانی حقوق ،دانشگاه آزاداسلامی،واحد اصفهان،ایران
zolfagharhaghparast@gmail.com
[2]استادیار فقه ومبانی حقوق ،دانشگاه ازاد اسلامی اصفهان، عضو هیات علمی دانشگاه اصفهان(خوراسگان)
javadpanjehpor64@gmail.com

چکیده

حسبهٔ در قرآن و سنّت کلمه «حسبهٔ» در قرآن کریم حتی برای یک بار هم مورد استفاده قرار نگرفته و در احادیث نیز ندرتاً به معنای اجر و پاداش و گرفتن ثواب از خداوند متعال به کار رفته است اما سایر مشتقات «حسب» در قرآن کریم و روایات، به صورتهای مختلف ماضی، مضارع، ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید و معانی گوناگونی از جمله گمان، کفایت، حسابگر، انجام دادن کاری برای رضای خدا و از خدا طلب اجر و پاداش کردن و... به کار رفته است حال در این مبحث دلیل بر ثبوت ولایت حسبه برای فقیه و مشتقات حسبه که عبارت است از ادلّهٔ چهارگانهٔ کتاب، سنّت، عقل و اجماع را تفصیل خواهیم کرد .

کلید واژگان:حسبه،مشروعیت،قرآن کریم،فقیه،فریقین

مفهوم امور حسبی از دیدگاه فقه شیعه

از دیدگاه فقهای شیعه امور حسبیه، اموری است که شارع مقدس به دلیل اختلال نظام یا لزوم عسر و حرج هرگز راضی به ترک آنها نیست و لکن فرد خاصی را هم برای آن تعیین نکرده است . مرحوم نراقی تعریفی جامع و گویاتر در مورد امور حسبیه دارد و می‌فرماید :یکی از وظایف کلی فقیه تصدی همه‌ی اموری است که مربوط به دین یا دنیای مردم است و به این دلیل که عقلا یا عادتا امور معاش یا معاد آنها و نظم زندگی ایشان به آن وابسته است یا دلیل شرعی خاصی بر آن وجود دارد چاره‌ای از انجام آن نیست و لکن انجام این امور بر عهده‌ی شخص خاص یا گروه خاصی قرار نگرفته است .در فقه شیعه در ضمن ابواب فقهی مختلف به‌گونه پراکنده و ناپیوسته مطرح گردیده است .

تعریف اصطلاحات و مفاهیم

حسبه در لغت

- «حسبه اسم [مصدر] از ماده احتساب است، چنانچه «عده» از لغت «اعتداد» می‌باشد و آن در مورد اعمال صالحه و کارهای سخت، عبارت است از مبادرت به طلب و تحصیل اجر و ثواب، به وسیله صبر و شکیبائی در مقابل کارهای سخت و مشکل، یا بوسیله انجام دادن انواع نیکوکاریها و اقدام به انجام آنها بر وجهی که مقرر شده، برای بدست آوردن ثوابی که برای آن تعیین شده است» (ابن اثیر، ۱۳۶۴ ص ۳۸۲)

- در صحاح اللغه چنین آمده است: «احتسبت علیه کذا» یعنی نسبت به کارهائی که او انجام می‌داد اعتراض کرده و او را نهی از منکر کردم. ابن درید گفته: «احتسبت بکذا (طلبت) اجرا عند اللّه» یعنی از خدا بخاطر آن، مزد و ثواب طلب کردم، و «حسبه» (بالکسر) اسم [مصدر] از این ماده می‌باشد. و به معنی مزد و پاداش و اجر است»(جوهری، ۱۳۶۸ ج ۱، ص ۱۱۰)

- مجمع البحرین گوید: «احتسب فلان» یعنی کاری را به خاطر خدا و به منظور رسیدن به ثواب آن انجام داد و «حسبه» که به معنی اجر و ثواب می‌باشد از همین باب است. و حسبه، امر به معروف و نهی از منکر است و علماء در وجوب آن که آیا واجب عینی است یا کفائی اختلاف کرده‌اند» (طریحی، ۱۴۰۸ق،ص ۱۰۶)

- الحِسْبَةُ : یقال: إنه لحسن الحِسْبَةُ فی الأمر: أی حسن التدبیر و النظر فیه.(حمیری، ۱۳۷۸، ص ۱۴۳۶)

ارکان امور حسبی

برای حسبه چهار رکن را نام می برد . رکن اول: محتسب، رکن دوم: ما فیه الحسبه، رکن سوم : المحتسب علیه و رکن چهارم : نفس الاحتساب . ابن اخوه در معالم القربه فی احکام الحسبه می گوید» :حسبه از قواعد مربوط به امور دینی است و در صدر اول اسلام، به علت اینکه از مصالح عمومی بوده و ثواب زیادی بر آن وعده داده شده است، پیشوایان و رهبران، شخصا اداره امور آن را به عهده می‌گرفتند .و حسبه عبارت است از امر به معروف، وقتی